

NEM A SZEGÉNYEK, HANEM A SZEGÉNYSÉG ELLEN KELL HARCOLNI

Kertesi Gábor közgazdással Kardos Ernő készített interjút

Ha az ország komoly összeget költene a szegénységben élők, köztük a romák taníttatására, akkor abból az államnak tekintélyes haszna származna. A társadalmi kísérletre akadémiai kutatók tettek javaslatot 2006-ban, kimutatva, hogy bár kétségtelenül sok közpénzt kellene befektetni, a várható jövedelem fedezetet nyújthatna a kiadásokra, és a lépéssel százvezrek számára biztosítható lenne a minőségi élet, miközben fenntarthatóvá válna a társadalmi béke.

Mire alapozza, hogy ha az állam milliárdokat költene a szegények oktatására, akkor megtérülne valaha ez a pénz?

Ezt alátámasztó számításokat 2006-ban készítettünk Kézdi Gáborral.¹ Abból indultunk ki, hogy az iskolázott emberek minden életkorban jobb eséllyel találnak munkát, és a bérük is magasabb, mint a képzetleneké, így több adót fizetnek, és kevésbé szorulnak rá az állami ellátórendszerekre. A gondolkísérletben feltételeztük, hogy egy szegény sorban élő vagy roma fiatal a szokásosnál – nyolc osztály, szakiskola – magasabb iskolai végzettséggel, érettségivel, egyetemi diplomával fejezi be iskolai pályafutását. A rendelkezésünkre álló reprezentatív adatbázisokra támaszkodva becsléseket készítettünk arról, hogy a szóban forgó fiatal aktív életpályája során, egészen a nyugdíjba vonulásig, szakiskolai végzettségű társához képest várhatóan mennyivel több jövedelemadót, tb-járulékot fog a költségvetésnek befizetni, mennyivel lesz magasabb az általa befizetett forgalmi és jövedéki adó összege, illetve mennyivel kevésbé szorul majd rá költségvetési juttatásokra: munkanélküli- vagy szociális segélyre, közfoglalkoztatásra és hasonlókra. A magasabb iskolai végzettségűek által befizetett magasabb adókból és a neki járó alacsonyabb juttatásokból áll össze a költségvetés potenciális nettó nyeresége, ami a fedezete lehet azoknak a költséges kora gyermekkori oktatási beavatkozásoknak, amelyek megnövelik annak valószínűségét, hogy a szegény

¹ <http://www.econ.core.hu/doc/bwp/bwp/bwp0606.pdf>

sorban élő gyerekek érettségihez juthassanak, és ezzel megnyíljon előttük az út a diplomához is.

Lehet a társadalmi változásokat közgazdasági számításokra alapozni? Becsléseik igazolására van gyakorlati bizonyítékuk is, vagy csak számítások igazolják az állításukat?

Amit a magyar adatokra támaszkodó becsléseinkkel kimutattunk, azt más méretekben, de már igazolták a világ néhány országában elvégzett társadalmi kísérletek. Egy híres bizonyíték a *High Scope* kísérleti óvodai programból származik, amelyre az Egyesült Államok egy kisvárosában került sor az 1960-as években. Ez a hátrányos helyzetű fekete amerikai gyerekek készségeinek fejlesztésére irányuló program igen látványos eredményeket hozott. A kísérletben részt vett gyerekek ma már ötvenéves felnőttek, és a kontrollcsoportnál szignifikánsan magasabb a jövedelmük, nagyobb részük háztulajdonos, kevesebben szorultak segélyre, és ritkábban voltak börtönben. A program gazdasági haszna meglehetősen magas volt: a befektetés éves hozama 15–17 százalék körül alakult.

Hogyan fogadta Amerikában a társadalom, hogy a befizetett adókból költséges kísérletezgetésbe kezdtek?

A jelentős siker bizonyította a társadalmi kísérlet hasznosságát. Sokak meglepetésére az amerikai jegybank szerepét betöltő Fed tíz évvel ezelőtti egyik elnökhelyettese, Art Rolnick is a vállalkozás népszerűsítője lett.² Széles körben házalt a kisgyermekkorai oktatási beavatkozások hasznosságának gondolatával, és a „Ha már az esélyegyenlőségben nem hisztek, akkor legalább a pénztárcátoknak higgyetek!” érvvel próbálta meggyőzni e programok hasznosságában kételkedő honfitársait. Azóta sokszor bebizonyosodott, hogy a hátrányos helyzetű gyerekek oktatási programjaira költött összegek a leghatékonyabb közösségi beruházások, melyeknek megtérülési rátája meghaladja az infrastrukturális beruházások, például az autópálya-építések hozamát is.

Tehát elsősorban a korábbi amerikai oktatási kísérletekre és saját becsléseikre támaszkodva állítják, hogy érdemes a legszegényebbek oktatásába befektetni. Magyarországon mennyi pénz kellene ehhez?

² https://www.minneapolisfed.org/publications_papers/studies/earlychild/abc-part2.pdf

2006-ban készült tanulmányunkban a kétezres évek elejére vonatkozó adatokra támaszkodtunk. Ezek alapján azt kaptuk: ha egy roma fiatal szakiskolai végzettség helyett érettségit szerezne, illetve a szokásos valószínűséggel egyetemet is végezne, akkor az, negyvenéves aktív munkaerő-piaci pályafutás alatt, összességében várhatóan 19 millió forint nettó költségvetési nyereséget hozna az államnak. Ha ugyanez a fiatal nyolc osztály helyett szakiskolát végezne, az állam haszna akkor is viszonylag magas, kb. 15 millió lenne. De a legóvatosabb becslés is legalább 7–9 milliós fejenkénti költségvetési nyereséget mutat, amibe már belekalkuláltuk a romákkal szembeni foglalkoztatási és bérdiszkrimináció hatását is. Mivel azt akartuk látni, hogy önfenntartó módon megvan-e a szükséges kora gyermekkori beavatkozások jövőbeli fedezete, ezeket a költségvetési nyereségeket a jövőbeli költségvetési befizetések és juttatások négyéves korra diszkontált jelenértékeként számszerűsítettük. Az alapmodellünkben kétszázalékos diszkontrátával számoltunk. Figyelembe kell venni azt is, hogy ezeket az összegeket tíz évvel ezelőtti adó- és járulékkulcsok alapján számoltuk ki, és tíz évvel ezelőtti forintértékeket képviselnek.

Gondolom, egy ilyen társadalmi kísérletben a lemorzsolódás jelenthet némi kockázatot. Mekkora ez a rizikó?

Vegyünk egy igen pesszimista forgatókönyvet: tegyük föl, hogy egy kisgyermekkori program hatására öt tanulóból csak egynek sikerül megszereznie a célként kitűzött magasabb iskolai végzettséget. Az egy főre számított költségvetési nyereség még így is három-négymillió forint lenne, ami mind az öt gyerek számára még így is egy komoly – évi egymillió forintba kerülő – dúsított pedagógiai programban való részvétel fedezetét biztosítaná, négyéves kortól fogva, legalább három éven keresztül.

Azt meg tudja mondani, hogy hány szegény gyereket kellene ilyen módon taníttatni?

2005-ös adatok szerint a nagyon alacsony iskolai végzettségű – tehát a nyolc osztálynál nem magasabb végzettségű – szülők három-négy éves gyerekei közül tízezer egyszerűen nem jár óvodába, ezen kívül becslésem szerint van legalább további húszezer hasonló korú, halmozottan hátrányos helyzetű gyerek, aki bent van ugyan az óvodában, de nem feltétlenül jut hozzá olyan pedagógiai programhoz, melynek révén iskolakezdségig ledolgozhatná kisgyermekkorára már meglevő igen jelentős kognitív lemaradásait³. A szegény, iskolázatlan

³ Lásd <http://www.econ.core.hu/file/download/bwp/bwp1206.pdf>

családok gyerekei csak akkor érhetnek el sikert, ha nagyon intenzív nevelési programot állítanak össze számukra. Nagyon egyetértettem azzal a döntéssel, amely kötelezővé tette volna a hároméves korú gyerekek óvodába járatását, és csak sajnálni tudom, hogy ezt végül nem hajtották végre. Legalább tíz éve köztudott dolog, hogy az ország elszegényedett övezeteiben igen jelentős az óvodai férőhelyhiány. Ez alatt az idő alatt már rég meg lehetett volna oldani ezt a problémát.

Elvileg az általános iskolának ma is feladata lenne a hátrányos helyzetű romák felzárkóztatása, de úgy tűnik, hazánkban a szegények számára az oktatás mégsem kitörési pont. Biztos benne, hogy az önök feltételezett kísérleteinek nem lenne gátja az oktatási rendszer?

Nem gondolom, hogy ez így lenne. A világ számos országában sikerrel folynak nagyméretű oktatási kísérletek. Indiában, Brazíliában, Mexikóban, Dél-Afrikában több százezer gyermek részvételével működtetnek hasonló szociális programokat. Az elmaradottabb térségekben a tanárok felkészültsége sokkal alacsonyabb szintű, mint a hazai átlag, mégis sok ilyen program sikeresen teljesít.

Nem megfelelő iskolarendszer kialakításával kellene kezdeni a romák érettségi bizonyítványhoz vagy diplomához juttatását?

Egy ország nem engedheti meg magának a luxust, hogy évtizedekig várjon, amíg bizonyos feladatok megoldására minden feltételt megteremt. Nem teheti meg, hogy a kamaszokkal majd csak akkor foglalkozik, ha az óvodások felzárkóztatását már megoldotta. Minden korosztály, minden élethelyzet megkívánja a megfelelő intézményi beavatkozást, mert ha később kezdünk neki, akkor generációkat veszíthetünk.

Lehetséges-e a hátrányos helyzetben lévők felzárkóztatása, ha komoly összegeket vonnak el a teljes magyar köz- és felsőoktatástól, és korlátozzák az iskolák, a pedagógusok szabadságát? A PISA-felmérés eredményei azt mutatják, hogy azok is rosszul teljesítenek, akik nincsenek hátrányban. Képesse válhat-e az ilyen iskolarendszer különleges feladatok végrehajtására?

A magyar közoktatás több mint egy évtizede egy helyben topog ahelyett, hogy valamiféle reform révén előrelépne. Úgy gondolom azonban, hogy a jelentős

gyermeklétszám-csökkenés miatt a húsz évvel ezelőtti rendszer sem fenntartható. A mai rendszer képtelen annyi pedagógust és iskolát eltartani, mint a korábbi. De a pénzt, amit a leépítéssel megtakarítottak, a közoktatás minőségi fejlesztése érdekében vissza kellett volna forgatni a rendszerbe. Ez sajnos nem történt meg. Radikálisan át kellett volna alakítani a tanárképzést is, mert évtizedek óta rossz állapotban van, ezért is teljesít gyengén a mai iskolarendszer. Tanulmányozni kellene a világ sikeres oktatási rendszereit Szingapúrtól Finnországon át Lengyelországig. Mindenütt kulcsszerep jut a pedagógus személyének, képzésének és fizetésének. Nagy elszánással, komoly munkával átalakítható lenne a rendszer nagyjából azoknak az elveknek a mentén, amelyeket az Oktatási és Gyermekesély Kerekasztal a *Zöld Könyv* című jelentésében 2008-ban közreadott.⁴

Miközben a frissen államosított iskolákban érzékelhető a szegregáció, amit az állam csendben tudomásul vesz?

Nekem nincs jó véleményem a jelenlegi államosított oktatási rendszerről, de az bizonyos, hogy a szegregáció visszaszorításához jó feltételeket nyújt egy centralizált rendszer, feltéve, ha megvan erre a politikai akarat. Én úgy látom, hogy ez az akarat ma a legkevésbé sincs meg.

A politikai klímát jól mutatja az is, hogy a baloldali pártok a cigánybűnözést emlegető miskolci rendőrkapitányt indítják az önkormányzati választáson. Mit szól hozzá?

Kiábrándítónak tartom. Nem a szegények, hanem a szegénység ellen kell ugyanis harcot indítani.⁵ Jó példa erre az a jelentős társadalmi kísérlet, amely ma már több mint egy évtizede tart New York Harlem városnegyedében, ahol közel egymillió, többségében nagyon szegény, fekete bőrű ember él. A kísérlet százezernyi gyereket céloz meg, olyan típusú „kombinált” beavatkozással, amely az egész családra, a lakóhelyre, az oktatásra, az egészségre, a társas viselkedésre is kiterjed. A *Harlem Children's Zone* program minden egyes gyereket el akar juttatni az egyetemre. Nagyon komoly tudással megalapozták, megtervezték a kísérletet, sok száz szakembert kiképeztek a feladatra, köztük pedagógust, szociális szakembert, orvost. Komoly sikereket értek el, ezeket juttatva diplomához. Ilyen programokban kellene gondolkodnunk nekünk is, nem szegregálni vagy „cigánybűnözést” emlegetni.

⁴ <http://mek.oszk.hu/08200/08222/08222.pdf>

⁵ http://hvg.hu/velemeney/20140707_Ciganylicit

Kiszámítható, hogy mit szólna a társadalom, ha a romákra és szegényekre tízmilliárdokat költene a kormány, és a befektetés csak a távoli jövőben térülne meg?

Nem vagyok közvélemény-kutató, de tudok róla, a magyar társadalom nem kis része előítéletes a romákkal szemben, és sokan elleneznének egy ilyen programot. Azt a gondolatot talán könnyebb elfogadtatni, hogy a gyerekkori egészségügyi és oktatási szolgáltatásokra nagyon sok pénzt kell költeni, ha nem akarjuk ennek sokszorosát a felnőttkorban segélyekre kifizetni. Ha tehát valaki számot vet azzal, hogy sokan nem érzékenyek a szegények problémáira, akkor – ahogy azt az említett amerikai bankár is megtette – a középosztály pénztárcájára kell apellálnia.

A tapasztalat szerint munkaképes, önálló személyekkel még egy előítéletes ember is képes együttműködni, amíg a segélyre szorulót elutasítja. Ezt támasztja alá egy még publikálatlan új kutatásunk, melyet Hajdu Tamás és Kézdi Gábor kollégámmal közösen végeztünk, amelyben a nyolcadikos roma és nem roma tanulók közötti barátságokat és ellenségeskedéseket vizsgáltuk hetvenvalahány magyar város iskoláiban.⁶ A felmérés szerint a nem roma iskolások akkor hajlandók barátkozni roma osztálytársaikkal, ha azok iskolai teljesítménye jó, ha a tanulmányi átlageredményük 3,5 felett van. Rosszul tanuló osztálytársaikkal viszont nem barátkoznak szívesen. Sőt, a nem roma tanulók jóval nagyobb mértékben utasítják el rossz tanuló roma osztálytársaikat, mint a hasonlóan rosszul tanuló nem roma osztálytársaikat. Minden olyan dolog, ami a roma tanulók iskolázottságát emeli, az javítja az interetnikus kapcsolatokat, és ezzel hosszú távon növeli a társadalmi béke esélyét.

Némileg leegyszerűsítve: a társadalmi béke és együttműködés érdekében meg kell erősíteni a hátrányos helyzetűek óvodai és egészségügyi ellátását. Ez ilyen egyszerű lenne?

Látszólag igen, de valójában nagyon bonyolult problémákról van szó. Vegyük például a születés körülményeit. Egy másik adatfelvételünkben – Tárki Életpálya-felvétel, 2006–2012 –adatokkal rendelkezünk tízezer, 2006-ban nyolcadikos, tehát 1991 körül született fiatal, köztük kb. nyolcszáz roma gyerek néhány fontos születési indikátoráról: születési testsúly, hány hétre született stb. Az adataink szerint az alacsony, vagyis 2500 gramm alatti testsúllyal született

⁶ https://ias.ceu.hu/sites/default/files/field_attachment/page/node-37084/hajdukertesikezdiiefpresentationceu-iasjune42014.pdf

roma gyerekek aránya rendkívül magas, tizenhét százalék! Nagyjából akkora, mint a világ legelmaradottabb országaiban, például a nyugat-afrikai Burkina Fasóban. Az alacsony testsúly azért fontos egészségügyi mutató, mert az orvosi statisztikák szerint a kis testsúlyú babákból lesznek a túlsúlyos felnőttek, ami komoly kardiovaszkuláris kockázatot hordoz, tehát a szív- és érrendszer komoly megbetegedését jelentheti, amely a vezető halálokok között szerepel. Amerikai közgazdászok mérései szerint emellett az alacsony súllyal születettek – minden egyéb tényező változatlanosága esetén – kisebb eséllyel szereznek középfokú iskolai végzettséget, jutnak diplomához, rosszabbak a foglalkoztatási esélyeik, alacsonyabb a keresetük. Nyugat-Európában az újszülötteknek mindössze öt százaléka születik alacsony súllyal, Magyarországon ez az arány nyolc százalék, de a romák között tizenhét százalék, ami drámai egészségkárosodást jelezhet előre. Ugyanezt a brutális elmaradást mutatják a romákra jellemző koraszülési adatok, ami nyilvánvalóan összefügg az anyák alultápláltságával, vitaminhiányával, egészségmagatartásával. Az alultápláltság náluk tömeges – ami talán még az éhezésnél is nagyobb problémát jelent –, ugyanis a szegénységben élő várandós anyák és kisgyermekük tömegével nem jutnak hozzá megfelelő mértékben fehérjéhez, zöldséghez, gyümölcshöz, vitaminokhoz és más létfontosságú ásványi anyagokhoz. Ezenkívül az anyák többen dohányoznak, a megélhetési problémák miatt több stresszel jár az életük. Ezért gondolom, hogy a leghátrányosabb körülmények között élők születendő gyerekeire sokkal jobban oda kellene figyelni már a fogantatás pillanatától; véleményem szerint ez a legsürgetőbb társadalmi feladatok egyike.

Már nyolc éve megírták tanulmányukat, amellyel arra sarkallnák az éppen hatalmon lévőket, hogy juttassák szakmához, érettségihez a cigányokat, mindhiába. Mi történik, ha minden változatlan marad?

A helyzet tovább romolhat. A társadalom rendkívül hosszú ideig el tud vegetálni egy rossz egyensúlyi állapotban: a magyar társadalom tíz éve nem fejlődik, és a szegénység csapdájába esett ország semmilyen jelét nem mutatja, hogy ebből a kelepcéből ki tudna jutni. A politikai osztály megnyerhetetlen háborút visel a szegények és a romák ellen. Ezt a hadviselést be kellene fejezni, el kellene indulni a társadalmi béke irányába. Csak azután lehet a leszakadt társadalmi csoportok bonyolult problémáit megoldani, és akkor talán a mi társadalmi kísérleti javaslatunknak is jobb esélye lenne.